

його завершення. Людина для Церкви завжди залишатиметься мірилом цінностей, благодаті та високоморальної духовності.

*О.Савчук** (м. Івано-Франківськ)

ПРОБЛЕМА РЕЛІГІЙНОГО ПЛЮРАЛІЗМУ СУЧАСНОГО ГРЕКО-КАТОЛИЦИЗМУ В УМОВАХ ПОСТМОДЕРНУ

Сучасна християнська релігійність у цілому і зокрема греко-католицький спосіб її вираження всебічно пов'язані з суспільною свідомістю. Релігійність трансформується так само інтенсивно, як і інші складові останньої. Саме тому на сьогодні актуальним є аналіз, з одного боку, співвідношення екзистенційного і антропоцентричного, а з іншого - плюралістичного наповнення сучасного українського греко-католицизму та з'ясування оптимального ступеня цього співвідношення.

На релігійність сучасних людей та форми її вираження впливає тотальна плюралізація цінностей, норм і зразків поведінки, складовою якої зокрема є споживацька й індивідуалістична свідомість громадян, сильне прагнення «бути щасливим», не докладаючи жодних зусиль в досягненні цього. На думку польського богослова, дослідника сучасних форм вираження католицької релігійності Л. Дичевського, плюралізм як такий домагається не просто різноманітності релігійних форм, а різноманітності людської тотожності [Dyczewski L. Społeczno-kulturowy kontekst religijności // Kościół w życiu publicznym. – S. 103].

Спосіб вираження релігійності крізь призму плюралістичного світогляду вперше в католицизмі було сприйнято як об'єктивну даність на II Ватиканському соборі. Про це свідчить уже сама назва одного із документів Собору – душпастирської конституції «Про церкву в сучасному світі». Ці слова, як слушно висловився кардинал В. Каспер, підкреслюють відкритість церкви до сучасного світу, а назва цієї конституції виражає зміну ставлення церкви до плюралістичного у своїй основі сучасного світу, адже йдеться не про «церкву і сучасний світ», а «церкву у сучасному світі». Тим самим

* Савчук О.І. – аспірант кафедри релігієзнавства і теології Прикарпатського національного університету імені В.Стефаника.

було задекларовано готовність церкви інтегруватися у суспільство [Каспер В. Да будут все едино. – М., 2008. – С. 268].

Вчення католицизму до II Ватиканського собору базувалось на фундаментальному принципі, що право на існування має лише істина. Саме тому, займаючи таку позицію Католицька Церква у XIX ст. повністю відкидала релігійну свободу, яка сприймалася у плюралістичному ліберальному сенсі. Ідеалом для багатьох була католицька держава. Саме тому, як засвідчує історичний досвід, плюралістична ситуація у сучасному суспільстві не є такою однозначною, як це може здатися на перший погляд.

II Ватиканський Собор визначив нові акценти та перспективи, що кардинально змінили історичне обличчя Католицької Церкви у сучасному світі. Однак, аналізуючи документи Собору сьогодні, ми повинні усвідомлювати, що ситуація після Собору кардинальним чином змінилася й значною мірою ускладнилася.

Душпастирська конституція «Про церкву в сучасному світі» вже із самого початку виявляла об'єктивність та неупередженість позиції Католицької Церкви у її ставленні до суспільства. Про це свідчать зокрема такі її рядки: «Радість і надія, скорбота і тривога наших сучасників, - це також радість і надія, скорбота і тривога учнів Христа, і немає нічого по-справжньому людського, що не знаходило б відгуку в їх серцях» [Душпастирська Конституція про Церкву в сучасному світі „Радість і надія” – „Gaudium et spes” // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декларації, декрети. – Львів, 1996. – С. 499-500].

У деклараціях собору культурний плюралізм розуміється як певна множинність географічно відокремлених культур та суспільств, які існують паралельно. Культурний плюралізм, з яким ми стикаємось сьогодні, часто описується тут цілком по-іншому, як мультикультурне суспільство, яке, у свою чергу, складається з різних культур та етичних систем, релігій та віросповідань, що співіснують в межах одного суспільства.

Дуже складний устрій сучасного суспільного життя є величезним викликом для християнства. Адже не секрет, що плюралістичні суспільства доволі нестабільні. Через це найбільше страждає молодь, якій доволі складно орієнтуватися у цій обстановці. Звідси виникає конфлікт між соціальними ролями та етичними нормами, які, з одного боку, диктує сімейне, професійне та економічне життя, а з іншого – ті стандарти, які визначає Церква. Таким чином, плюралізм активно втручається в особисте життя кожного.

На протипагу плюралістичному індиферентизму за останні десяти роки представниками всіх релігій, культур та деномінацій піднімається питання про власну тотожність: хто ми? хто я? Для людини таке питання є надзвичайно важливим, адже ніхто не хоче розчинитися у безіменній цивілізації, однаковій у всіх частинах світу.

Загалом плюралізм у вираженні релігійного досвіду може мати і позитивний вплив на носіїв цього досвіду. Це стосується розмаїття літургійного життя, богословських течій, життя помісних церков, що особливо актуально для українського греко-католицизму. У цьому ж плюралістичному контексті слід сприймати й екуменічний діалог. Однак при цьому необхідно чітко усвідомлювати, що плюралізм для традиційного християнства є серйозним викликом. Адже плюралістична свідомість виявляє дуже важливу проблему: у її контексті важко втримати стабільність християнства, його інституційний та ієрархічний характер. Доволі складно крізь призму плюралізму пристосувати приватне та суспільне життя до зобов'язуючих етичних норм [Здіорук С.І. Суспільно-релігійні відносини: виклики України ХХІ століття. – К., 2005. – С. 104].

Для розв'язання цього завдання необхідно зважити на своєрідну екзистенційну складову релігійного плюралізму, яка полягає у тому, що завдання інтерпретації світу та його моралі перенесене із Церкви та суспільства на конкретну людину. Надприродна реальність, яка є фундаментальною основою релігійного досвіду, перейшла у площину індивідуальної свідомості.

За висловом відомого релігієзнавця П. Бергега, сучасна людина ніби зняла Бога з високого трону і оселила його в собі, у своєму нутрі, сприймаючи його як батька, опікуна, порадирика та друга [Dyczewski L. Społeczno-kulturowy kontekst religijności // Kościół w życiu publicznym. – S. 104].

Однак через слабкість самої людини таке сприйняття божественного одкровення призвело до трансформації розуміння поняття сакрального. В сучасному суспільстві змінюється поняття сакрального, передусім ставлення молодого покоління до нього. Автентичне відношення до сакрального має містити два елементи: захоплення релігійним досвідом, бажання ним поділитися, а також систематичне життя цим досвідом. Для багатьох наших сучасників домінує перша форма, друга – не існує, а якщо й існує, то у формі щита. Домінує ж захоплення. Якщо молода людина сьогодні не переживає захоплення надприродним світом, то вона просто відкидає надприродне. Черговим виявом кризи сакрального є зміщення ролей. Раніше саме сакральне диктувало людині умови, воно обирало місце

власного об'явлення та людей, яких посвячувало у свої справи, диктувало життєві норми і мету. Людина повністю підпорядковувалась сакральному, її життя було служінням йому. Натомість багато наших сучасників, які визнають сакральне, підпорядковують його собі, підходячи до сакрального утилітарно. Вони нічого не дають сакральному, натомість очікуючи від нього надзвичайних емоційних переживань, піднесення та очищення. Якщо цього не отримують, то залишають тимчасовий власний сакрум і починають шукати нового, а згодом виявляють повну байдужість щодо сакрального. Криза сакрального виражається також і в тому, що Церква, як інституція, яка ним опікується та несе у маси культуру, сформовану на базі сакрального, втрачає кредит суспільної довіри.

Усе виразніше виявляється плюралізм цінностей, норм та зразків поведінки, а також плюралізм у сприйнятті майбутнього. Все більшої популярності набувають молодіжні субкультури просхідної орієнтації, Нью-Ейдж, постмодернізм, щодо яких Католицькій Церкві усе складніше висловити свою позицію. Треба розуміти, що в суспільстві з'являються інші світоглядні та релігійні групи, які церква змушена поважати та з ними співпрацювати.

Звідси випливає, що у наш час саме ідеологічний, світоглядний плюралізм становить реальну загрозу для християнства. Адже, дотримуючись плюралістичної світоглядної парадигми, ми можемо осягнути лише те, що Бог означає для нас і не спроможні сприйняти природу Бога як таку. Залишаючи відкритою проблему Божественної істини, світ сприймається винятково естетично, особистий смак стає вирішальним критерієм [Каспер В. Да будут все едино. – С. 271].

Першим на II Ватиканському Соборі розглянули питання про те, як поєднати претензію на володіння істиною, що є невід'ємною частиною християнства, із сучасними принципами свободи, які є частиною плюралістичного світогляду. Найповнішу відповідь на це питання дав виступ на Соборі тодішнього архієпископа Краківського Кароля Войтили. Він, як філософ, намагався пов'язати сучасні напрями філософії з теологією, висловивши концепцію про те, що людство володіє істиною лише у свободі, іншими словами - істина підпорядковується вільному вибору людини. Саме тому істина та свобода взаємопов'язані та взаємовизначають одне одного.

Місце християнства в плюралістичному світі найкраще описується з допомогою визначення «церква, яка служить». На думку В. Каспера, Церкву не слід сприймати тільки як певну соціальну службу, а необхідно її розуміти як інституцію, що проголошує істину, яка, у свою чергу, здатна визволити. Претензія християнства на

володіння істиною, якщо її правильно трактувати, не є тоталітарною, а навпаки - антитоталітарною.

У даній ситуації традиційне християнство все більше набуває рис творчого доповнення сучасної суспільної культури. Різноманітні форми секулярної культури, що виникають на ґрунті християнської, можуть бути рехристиянізовані з допомогою Церкви. Загалом плюралістичний індиферентизм у сприйнятті дійсності на українському ґрунті призвів до неочікуваного результату – в Україні відбулося зміцнення релігійної totoжності вірних. Саме тому погоджуємося з думкою о. М. Бендика, що так зване сопричастя культур є єдино можливим шляхом актуалізації релігійного досвіду в сучасному плюралістичному світі [Див.: Кияк С. Ідентичність українського католицизму: генезис, проблеми, перспективи. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 452].

Для Українського Греко-Католицької Церкви християнська солідарність та релігійна толерантність є невід'ємними складовими її суспільного вчення в умовах плюралізму. Український католицизм з огляду на те, що християнство в сучасному українському суспільстві є вагомим чинником суспільної активності людини, справедливо дотримується позиції про недопустимість втягування Церкви в інші сфери суспільної діяльності, що трактується як велике зловживання релігією, яке є не лише прямим приниженням гідності християн як носіїв релігійного досвіду, а й приниженням самої Церкви, яка є юрисдикційно досконалою структурою.

Передумовою і свідченням релігійної толерантності, що є важливою складовою у розбудові громадянського суспільства, на думку кардинала Л. Гузара має бути щире бажання єдності: «Єдність прийде, коли будемо її на правду бажати. Не один чи другий ієрарх, не одна чи друга конфесія, але коли її буде бажати увесь наш народ. Тому нашим завданням повинно бути: застановитися дуже серйозно, не закидаючи один одному нічого, як би ми могли в нашому народі збудувати справжнє бажання, ефективне бажання єдності однієї Христової Церкви» [Владика Любомир Гузар. Виступ на круглому столі «Духовне єднання українських церков» II-го Всеукраїнського форуму українців // Патріярхат. – 1997. - № 11. – С. 21].

Однією з проблем розвитку українського суспільства є формування громадянської соціальної культури. Як зазначають дослідники трансформаційних процесів, стан останньої суттєво впливає на становлення соціальних інститутів. Визначаючи культурні цінності, які сприяють активізації суспільного життя, науковці завжди згадують довіру, яка, як певний етичний критерій, є ключовою

характеристикою соціальної культури. Адже саме через довіру посилюється зв'язок між індивідом та спільнотою, зростає почуття єдності. Схильність довіряти іншим - це необхідна передумова солідаризації, яка є однією із базових складових у переліку “соціальних чеснот”. Адже завдяки довірі формується так званий “соціальний капітал” – мережі груп, асоціацій, об'єднань, що створюються на добровільних засадах і сприяють активізації замученості особистості у процес вирішення загальносуспільних справ. Без довіри, базованої на спільних інтересах і цінностях, неможливо впровадити ефективну комунікацію між суспільством і владою, суб'єктами влади, різними прошарками соціуму. Крім того, відсутність довіри гальмує розвиток моральної культури суспільства.

Поняття суспільної довіри тісно перегукується із принципом субсидіарності, тобто взаємодопомоги, належного використання економічних резервів. Своє обґрунтування принцип субсидіарності знаходить як у свободі та гідності людини, так і в структурі та своєрідності малих суспільних груп, що мають певні права та завдання, які недоцільно виконувати суспільним утворенням більших масштабів. Папа Пій XI назвав принцип субсидіарності одним з головних положень, яке постійно захищає суспільне вчення Церкви. Це положення полягає в тому, що діяльність з боку суспільства має завжди підтримувальний характер, вона лише доповнює діяльність індивіда, сім'ї та професійного прошарку [Див.: Гьофнер Й. Християнське суспільне вчення. - Львів, 2002. - С. 62].

Повертаючись до категорії довіри, скажемо, що на думку антропологів та соціологів найважливішою є базова довіра до світу, яка формується у людини ще в дитинстві і складає необхідну передумову суспільного порядку. Вона опирається на усвідомленні соціальних правил і ролей, які є фундаментом так званої онтологічної безпеки [Большой толковый социологический словарь. – В 2-х т. – Т. I . – М., 1999]. На основі “онтологічної безпеки” відбувається чуттєве самовизначення людей за принципом “ми – вони”, “свої – чужі”. Впевненість у “собіподібності” тих, хто об'єднаний поняттям “ми” та “свої”, є основою кожної солідаристської практики.

Загалом, сучасна культура виробила й втілила суспільні категорії, які стали універсальними. Богословське входження у культуру відбувається позитивним шляхом. Головним принципом бачиться прийняття досягнень сучасної культури як часткових істин та пропозиція сповнення їх у християнстві. Об'єднуючим принципом для плюралістичного суспільства, у якому ми зараз живемо, є загальнолюдські цінності, ставлення до яких має бути богословським

та адекватним. Гуманізація світу у світлі загальнолюдських цінностей однозначно є фактором піднесення людської культури. Церква, у свою чергу, може запропонувати гуманізацію у Бозі. Основні суспільні категорії є для церкви перспективною і викликом одночасно, зокрема – це виклик глобалізації. УГКЦ на основі свого досвіду може стати моделлю глобалізації, образом якої, на думку багатьох сучасних українських богословів, є її помісність, тобто відкритість на вселенськість при збереженні повної ідентичності, культурної та еkleзіологічної [Шевчук С. Аналіз конкретних обставин життя українців (греко-католиків) на тлі моралі нинішнього світу // Документи Патріаршого Собору Української Греко-Католицької Церкви: третя сесія (м. Львів 30 червня – 4 липня 2002 р.). – Львів, 2002. – С.52].

Перш ніж перейти до аналізу конкретних феноменів, які характеризують ту нову “культуру”, яка пропонується сьогодні пересічному українцеві, необхідно констатувати, що ті стереотипи минулого все ще відіграють роль моральних орієнтирів, які позначились на стилі життя і мислення та були сформовані у радянському суспільстві. Відомим є факт, що радянська система ставила собі за мету виховати нову людину, яка на Заході отримала назву “*homo sovieticus*”. Така людина повинна була вміти жити у комуністичному суспільстві. На цій основі формувались засади комуністичної моралі. Людина нового типу мусила бути атеїстом, з так званим “науковим світоглядом”. Особисте життя, здоров’я цієї людини, її моральні якості належали суспільству, яке їх намагалося використати для своїх цілей. Гідність такої “нової” людини, її моральне життя залежало винятково від тієї суспільної ролі, яку вона краще чи гірше (остатнє набагато частіше через відсутність належної мотивації) виконувала [Шевчук С. Аналіз конкретних обставин життя українців (греко-католиків) на тлі моралі нинішнього світу // Документи Патріаршого Собору Української Греко-Католицької Церкви: третя сесія (м. Львів 30 червня – 4 липня 2002 р.). – Львів, 2002. – С. 56].

Дуже серйозним викликом, що постав перед сучасним суспільством, як слушно зазначає дослідник О. Єгрешій, є проблема “деперсоніфікації” та дегуманізації суспільства. У вирі суспільно-політичних та економічних подій сьогодення, проблем глобалізації, особливої інтенсивності життя, не рідко втрачається конкретна людина, яка повинна бути рушієм культурного поступу. Проблему дегуманізації сприймаємо як своєрідний виклик і церкві, і державі. Зазначена проблема безпосередньо пов’язана з іншою, не менш

важливою – проблемою зростанням релігійної індиферентності сучасного українського суспільства з одночасною його дехристиянізацією. Дуже часто за теперішніх умов релігійна форма домінує над релігійним змістом [Див.: Єгрешій О. Католицька Акція: світське апостольство у Галичині початку 1930-х рр. (спроба історичної екстраполяції) // Українсько ватиканські відносини в контексті суспільних і міжконфесійних проблем. – Івано-Франківськ – Київ, 2008. – С. 65].

Український греко-католицизм, як основоположна складова християнської концепції організації громадянського суспільства, бачить свободу особи, що нерозривно пов'язана з особистою відповідальністю людини за вибір між добром і злом, що призводить до повної реалізації свободи або, відповідно, до зловживання свободою й приниження гідності людини за умови вибору зла [Кияк С. Ідентичність українського католицизму: генезис, проблеми, перспективи. – С. 454].

Історія надала УГКЦ й усім іншим християнським церквам в Україні унікальну можливість спільно долучитися до розбудови громадянського суспільства, що слід робити на основі набутого національно-релігійного досвіду, щоб не розчинитися у релятивізмі й плюралізмі. Необхідно наголосити водночас і на дуже важливій катарсичній функції релігії, яка виконує роль захисного механізму, що протидіє утвердженню у суспільній свідомості руйнівного за своєю природою чуттєво-інстинктивного начала. На думку вітчизняного дослідника С. Здіорука, особливої актуальності психотерапевтична місія релігії набуває саме під час перехідних періодів, симптоми якого характерні і для нинішньої України. Виявляються вони у публічному пропагуванні культу насилля, «дикунських» формах гонитви за прибутком тощо. У подоланні подібних кризових явищ великі надії покладаються на духовний авторитет релігії [Здіорук С.І. Суспільно-релігійні відносини: виклики України ХХІ століття. – С. 157].

Релігія упорядковує культурний світ, керуючись належними ідеальними типами, виступає його моральним «обличчям». Якщо культуру позбавити релігійної складової, то вона обов'язково перетвориться на ареал поширення примітивних цінностей. Сучасна «масова культура» в усіх її різновидах насичена гіпертрофованим натуралізмом – брутальною сексуальністю, дикунською жорстокістю і насиллям, що проектується на реалії життя, стаючи причиною деморалізації суспільного організму.

Будучи органічною частиною культури, релігія повинна скрізь та постійно взаємодіяти з іншими її суспільними складовими. Вона повинна жити культурні пласти духовною енергією. Без релігії культурна сфера не може функціонувати належним чином [Здіорук С.І. Суспільно-релігійні відносини: виклики України ХХІ століття. – С. 62].

Рівень і якість зв'язку релігії з підсистемами соціуму визначає стан духовності останнього. Погодимось принагідно із думкою англійського католицького філософа К. Доусона, який писав: «Інтелектуальні та духовні зміни мають потужний вплив на матеріальну культуру народу, суто зовнішня або матеріальна переміна не спричинить потужного позитивного ефекту, якщо вона не має коренів у психічному житті людини» [Доусон К. Прогресс и религия. – Брюссель, 1991. – С. 66].

Таким чином, у ситуації що склалася, саме церква може продемонструвати усьому світу, що єдність та багатоманітність, плюралізм та традиційність – не обов'язково взаємопротилежні категорії. Вони можуть гармонійно доповнюватись, підтримуючи адекватний баланс в умовах сучасного плюралістичного світосприйняття.